

Պ Ա Տ Ր Ա Ս Տ Յ Ե Ղ Ի Ր
ՀԱԿՈՒԱՅԻՆ ՅԵՎ ՔԻՄԻԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

ԶԵՌՆԱՐԿ «ՊԱՏՐԱՍՏ ՀՈՔՊ»-Ի
ՆՈՐՄԱՆԵՐԻ ՀԱՆՁՆՄԱՆԸ
ՊԱՏՐԱՍՏՎԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

623.159

143.459

15-15

up down up down

up down up down

up down up down

44

44

323

355.58

5-15

ԱՏՈՒՊՎԱԾ Է 1981

Պ Ա Տ Ր Ա Ս Տ Յ Ե Ղ Ի Ր
ՀԱԿՈՂԱՅԻՆ ՅԵՎ ՔԻՄԻԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

ԶԵՆՆԱՐԿ «ՊԱՏՐԱՍՏ ՀՈՒՊ»-Ի
ՆՈՐՄԱՆԵՐԻ ՀԱՆՁՆՄԱՆԸ
ՊԱՏՐԱՍՏՎԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

ԿԱԶՄԵՑ Ա. ՄԱՂՇԻՆՍԿԻ

ՅԵՐԵՐԳ ԻՐԱՏԱՐԱԿՈՒՅՐԴԱՆ

6133 143

A 17321

Պատ. խմբագիր՝ Մ. Գալբյան
Քարգմանիչ՝ Հ. Մկրտչյան
Տեխ. խմբագիր՝ Գ. Ջեյան
Սրբագրիչ՝ Ա. Արզախյան

Հրատարակ. 3859

Գլխ. լիազոր Ա.—1182

Պատվեր 1075

Տիրաժ 10,000

Հանձնված է արտադրության 5-ին սեպտեմբերի, 1936 թ.

Ստորագրված է տպագրելու 14-ին սեպտեմբերի, 1936 թ.

Պետերտի տպարան, Յերեվան II Գնունի, 4

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԹԵՄԱ 1. ՊԱՋԱՂԻԱԲԻՄԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅՈՐԱՅԻՆ ՅԵՎ
ԲԻՄԻԱԿԱՆ ՊԱՇՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

Մենք սոցիալիզմ ենք կառուցում և պաշտպանում ենք խաղաղության գործը: Սակայն մեզ չըջապատող բոլոր պետութիւններում իշխանութիւնը գտնվում է բուրժուազիայի ձեռքում: Յերկարատե ճգնաժամի հետեանքով իմպերիալիստների լազերում խիստ սրվել է պայքարը յերկրագնդի վերաբաժանման համար: Իմպերիալիստները տենդորեն սպառազինվում են, ավելացնում են բանակները, անընդհատ կատարելագործում են մարտական տեխնիկան, պատրաստվելով պատերազմի՝ ամենից առաջ ԽՍՀՄ դեմ: Առաջննպես ուժեղ չափով զարգանում են ռազմական ավիացիան, տանկերը յեվ ֆիւլլան: Խիստ աչքի յե ընկնում ումբաձիգ ավիացիայի,—հեռավոր թիկունքներէ վրա հարձակվելու այդ հիմնական միջոցի,—արագ աճումը: Արդեն կան ուժեղիւրներ, վերոնք բարձրացնում են մինչև 12 տոնն ուժեղ և ընդունակ են ողում միայլու 7—8 ժամ, ունենալով մի ժամում մոտ 200 կիլոմետր թռիչքի արագութիւն: Բիմիան ավիացիային զինել և թունավորող և հրձիգ նյութերով: Այս հանգամանքը խիստ ավելացրել է ավիացիայի մարտական ուժը, հնարավորութիւն տալով վաւազելու թունավորող նյութերով ընդարձակ տարածութիւններ, ոգի հսկայական ծաւալներ և բազմաթիւ հրդեհներ առաջացնել վոչ միայն անմիջականորեն ռազմականատում, այլ յեվ նեռաւոր քիկունքում:

Մեր մեծ հայրենիքի աշխատավորները պետք է վաղորոք պատրաստված լինեն ողային թշնամու հարձակումներից պաշտպանվելու համար: Այդ պաշտպանութիւնը պետք է այնքան լավ կազմակերպված լինի դեռևս խաղաղ ժամանակ, յոր քաղաքները, արդյունաբերութիւնը, գյուղատնտեսութիւնը, էլեքտրակայանները, տրանսպորտը և այլն կարողանան անխափան շարունակել իրենց աշխատանքը հակառակորդի ողային հարձակման ժամանակ:

Հակառակորդի ողային տորմդի դեմ պայքարելու միջոցներն ու միջոցառումներն ամբողջութեամբ առած կազմում են հակողային

պաշտպանությունը (ՀՈՊ)։ Նրա կարևորագույն մասերից մեկը հանդիսանում է այն թունավորող նյութերի (կրճատ՝ «թն») պաշտպանությունը, վոր գործադրում է ավիացիան, այսպես կոչված հակաքիմիական պաշտպանությունը (ՀՔՊ)։

Պատերազմի դեպքում հակողային պաշտպանության տուռը ին խնդիրը՝ կլինի պայքարել հակառակորդի ոդային տորմդի դեմ՝ իր ռմրածիդ ավիացիայի միջոցով, հարձակվելով հակառակորդի սերողրոմների վրա և իր կործանիչ սավառնակներով ոդում վոչնչացնելով թշնամու ավիացիան։ Ամրացնելով իր ոդային տորմիդը, Խորհրդային Միության աշխատավորներն ստեղծում են հակաոդային պաշտպանության ամուր հիմքը։

Ողնելով ոդային տորմդին, հակողային պաշտպանությունը կկատարի իր յերկրող խնդիրը՝ այն և, բոլոր միջոցներով խանգարել հակառակորդին ոդային հարձակումներ կատարելու։ Դրա համար հակողային պաշտպանությունն իր տրամադրության տակ ունի հատուկ հակողային (դենիթային) հրետանի, դենիթային գնդացրեր և այլ կրակային ու գրանց ոժանդակող միջոցներ։

Սակայն յեթե հակառակորդի ոդային ուժերի մի մասը ձեղքի ձակատը և գրոհի այս կամ այն բնակավայրը, ապա հակողային պաշտպանությունը պետք է պատրաստ լինի կատարելու իր յերկրող խնդիրը՝ նվազեցնել այն Ֆիասները և կորուստները, վոր կարող է հասցնել թիկունքն անցած ոդային թշնամին, և արագորեն վերացնել հարձակման հետևանքները։ Այն նպատակով հակողային պաշտպանությունն ոգավում է հակաքիմիական, հակահրդեհային և սանիտարական պաշտպանության դանադան միջոցներով, ապաստարաններով՝ վորոնք պատասպարում են ոդային ուումբերի ներգործությունից, բողարկումով և այլն։

Պաշխլիաքիմը հակողային և քիմիական պաշտպանության (ՀՈՔՊ) բնագավառում պարտավոր են՝ 1) հակադադեր տարածել բնակչության մեջ և սովորեցնել նրանցից ոդավելու ձեր. 2) վերացնել աշխատավոր բնակչության հակողային և քիմիական անդրադիտությունը՝ «պատրաստ ՀՈՔՊ» — ի նորմաները հանձնելու միջոցով. 3) կողմակերպել տներում, բնակվարձկոողներում, դպրոցներում, մանր ձեռնարկություններում և հիմնարկներում պաշտպանական ակտիվ ինքնապաշտպանության խմբակներ, սովորեցնել այդ խմբակները և շենքերը պատրաստել հակողային և քիմիական պաշտպանության համար։

«Պատրաստ ՀՈՔՊ» — ի նորմաներն բնդգրկում են այն դիտելիքները և ունակությունները, վորոնց ԽՍՀՄ ամեն մի աշխատավոր պետք է տիրապետի ամենամոտ ժամանակում, վորպեսդի կարողանա

կազմակերպված դիմավորել ողա—քիմիական վտանգին, ապահովել անընդհատ աշխատանքն իր ձեռնարկութեան մեջ թշնամու ողային հարձակման պայմաններում և կարողանա արագորեն վերացնել հարձակման հետևանքները: Յուրաքանչյուր աշխատավորի պարաքն է՝ լինել Պաշտպանութի շարքերում, ակտիվորեն մասնակցել բնակչութեան հակողային և քիմիական պաշտպանութեանը, ինքն ևս պետք է անհրաժեշտ դիտելիքներ և ունակութեաններ ձեռք բերի հակողային և քիմիական պաշտպանութեան վերաբերյալ:

ԹԵՄԱ 2. ՈՂԱՅԻՆ ՀԱՐՁԱԿՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Ռմբաձիգ ավիացիան հարձակումների ժամանակ դործ է ածում ավիացիոն ուումբեր և հարվածելու հատուկ միջոցներ:

Ավիացիոն ուումբերը ստորաբաժանվում են հետևյալ հիմնական տիպերի՝ ֆուգասային, բեկորային, քիմիական (ԹՆ պարունակող) և հրձիգ:

Ֆուգասային ուումբերը լցնում են խիստ ներդործող պայթուցիկ նյութերով, վորոնք ծառայում են կառուցվածքներն ավերելու համար: Այդ ուումբերի քաշը զանազան է լինում, սկսած 50 կիլոգրամից մինչև 2000 կիլոգրամ, ընդ վորում ուումբի քաշի կիսից ավելին կազմում է պայթուցիկ նյութը: 50—150 կգ քաշ ունեցող ուումբերը կարող են ավերել քաղաքային և արդյունաբերական տիպի կառուցվածքները:

Բեկորային ուումբերը նշանակվում են կենդանի նպատակները հարվածելու համար: Ռումբը դետոնին ընկնելով պայթում է, տալով բազմաթիվ բեկորներ, վորոնք կարող են ուումբի պայթման տեղից 50—300 մետր հեռավորութեան վրա սպանել կամ վիրավորել: Այս տիպի ուումբի քաշը լինում է 8-ից մինչև 50 կիլոգրամ:

Քիմիական ուումբերը լցնում են մարտական թունավորող նյութերով: Այս ուումբերը լինում են բախական և հեռակայական գործողութեան: Առաջինները պայթում են դետոնին զիպչելիս, յերկրորդները՝ պայթում են ողում մինչև դետոնին հասնելը: Կայուն թունավորող նյութերով լցված բախական ուումբերը (այսինքն՝ այնպիսի ԹՆ, վորոնք իրենց հարվածող ազդեցութեանը վայրում պահպանում են մի քանի ժամվա, կամ նույնիսկ մի քանի րովա ընթացքում), զբլխավորապես, գործադրվում են վայրը վարակելու համար և սովորաբար փոքր քաշ են ունենում 10—15 կիլոգրամ: Այդպիսի մեկ ուումբը վարակում է 300—500 քառակուսի մետր տարածութեան: Չուգուկցված ֆուգասային ուումբերի հետ նման ողաքիմիական ուումբերը սովորաբար գործադրվում են թիկունքային կետերի ոմրակոման համար, վորովհետև ԹՆ (սովորաբար իպրիտ՝ մաշկը վերքոտող նյութ)

չափազանց կոժվարեցնեն ավերված որչեկտների վերականգնման աշխատանքները:

Հեռակայալիս ռուսները կայուն և անկայուն թունավորող նյութերով կարող են մեծ չափեր ունենալ՝ 100 և ավելի կիլոգրամ: Նրանք գործադրվում են թե վալրը թունավորելու և թե կենդանի ուժը հարվածելու համար: Պալթելիս նրանք տալիս են թՆ բազմաթիվ մանրիկ կաթիլներ և մառախուղ՝ վարակելով ողի զգալի տարածություն և թՆ անձրևով պատելով մեծամեծ տարածություններ:

Հրձիգ ռուսները հանդիսանում են թիկունքի վրա հարձակում գործելու ամենաազդու միջոցներից մեկը: Նրանք գլխավորապես լցվում են տերմիտային խառնուրդով (չերկաթաթթվուտի, կավահողի և փոշենման ալյումինի խառնուրդ): Տերմիտն այրվելիս տալիս է մինչև 3000 աստիճան ջերմություն: Այրվող տերմիտը չի կարելի ջրով հանգցնել: Հանգցնելու լավագույն միջոցը՝ սովազն և: Հրձիգ ուսմբերի քաշը փոքր և լինում, մեկ կամ մի քանի կիլոգրամ: Մեկ ումբիք սավառակ կարող և վերցնել մի քանի հարյուր և նույնիսկ հազարից ավելի այգալիսի ուսմբ:

Հարվածելու հատուկ միջոցների շարքին է պատկանում հեղուկ թՆ փոշիացնելը հատուկ անոթներով: Այդ անոթներն իրենցից ներկայացնում են մետաղյա յերկարաձև ամաններ, վորոնց կախ են տալիս սավառակի թեքի կամ ձարմնի տակ: Այդ ամանները սովորաբար լցնում են իսպրիտով: Պահանջված բուպյին թՆ անոթից դուրս են թափվում խտացրած ողի ճնշման ոգնությունը, կամ այլ միջոցներով, փոշիանում են, դառնում են մանրիկ կաթիլներ և անձրևի պես ընկնում են գետին: Սովորական ումբակիրն այգալիսի անձրևով կարող է ծածկել մի քանի հեկտար տարածություն: ԹՆ մառախուղը շատ ֆնասակար և թռքերի և աչքերի համար: ԹՆ կաթիլներով հողը վարակված է մնում մի քանի ժամ:

Բացի դրանից, սավառակները կարող են նրանց վրա դրված հատուկ գործիչների միջոցով նետել մանր ապալիե անոթներ (ամպուլներ)՝ լցված թՆ: Յերբ բացում են այդ գործիքի հատակը, ամպուլներն ընկնում են գետին և փչրվում են, իսկ նրանց միջև թՆ շաղ է դալիս, հարվածելով մարդկանց և վարակելով վայրը:

Թ Ե Մ Ա. Յ. ԻՆՉՊԵՍ ՃԱՆԱՉԵԼ ԹՆ

Հակաքիմիական պաշտպանություն անհրաժեշտ միջոցառումներն ու միջոցները ժամանակին կիրառելու համար պետք է կարողանալ թՆ ճանաչել ողում, գետնի և դանադան առարկաների վրա նրանց հոտով, արտաքին հատկանիշներով, նրանց գրգռիչ ազդեցություն և այլն:

Իսկ ինչպես ճանաչել զանազան տեսակի ԹՆ:

Իպրիսը ղեղնավուն կամ գորշ գույնի յուզանման հեղուկ է, նրա գոլորշիներն անգույն են: Հոտը թույլ է, անդուրեկան, հիշեցնում է սխտորի կամ մանանեխի հոտը: Ռուսերի պայթյունը խուլ է, ձաղա-
բը փոքր է, բեկորները խոշոր են, ուռմբի մարմնի զգալի մասը պահ-
պանվում է: Իպրիտի գոլորշիները հոտառության և շնչառության որ-
գանների վրա գրգռիչ ազդեցություն չեն դրոծում: Իպրիտի մուգ
յուզանման կաթիլները կամ բծերը իպրիտի լավ զգացվող հոտով
շատ պարզ նկատվում են տների պատերի, ասֆալտի, բուսականու-
թյան վրա և այլն: Իպրիտի կաթիլներից ձյունն ստանում է ղեղնա-
վուն—գորշ գույն: Իպրիտի հեռակայական ուռմբերի պայթման ժա-
մանակ չորս կողմն են թռչում մեծ քանակությամբ բեկորներ, ողում
առաջանում են մուգ շերտեր՝ բաղկացած ԹՆ մանրիկ կաթիլներից,
վորոնք արագորեն նստում են գետնին: Իպրիտը սավառակից փո-
շիացնելու ժամանակ սավառակի պոչի տակ առաջանում է ԹՆ մի մուգ
շերտ, վորը լավ յերևում է մի քանի վայրկյանի ընթացքում:

Լյուիզիսը սուր հոտ ունեցող գորշ գույնի հեղուկ է, վորը հիշեց-
նում է խորդենու տերևների հոտը: Լյուիզիտի գոլորշիները ներշնչելու
ղեպքում արագ սուր ծակոց է սկսվում աչքերի և քթի մեջ և կոկոր-
դը գրգռվում է: Լյուիզիտով վարակված բուսականությունը գորշ—
կարմիր գույն է ստանում: Ափիացիան Լյուիզիտը գործադրում է ճիշտ
նույն յեղանակներով, ինչ և իպրիտը:

Ֆոսգեմը մի անգույն դաղ և՛ յուրահատուկ անախտժ հոտով:
Յերը ողում ֆոսգենի քանակը քիչ է, նա ունենում է թույլ անա-
խտժ հոտ, վորը հիշեցնում է փթած մրգի հոտը: Յերը նրա քանակը
շատ է, ունենում է սուր, գրգռիչ հոտ: Ֆոսգենով լցված խոշոր ավ-
րառումբի պայթելու ղեպքում առաջանում է մի մեծ ծանրաչարժ
ամպ, վորը դանդաղորեն շարժվում է քամու ուղղությամբ:

Քլորպիկրինը ծանր ղեղնավուն հեղուկ է՝ սուր գրգռիչ հոտով,
վորը հիշեցնում է բաղլինջի (Թախտաբիթիի) հոտը: Ամենից առաջ
ներգործություն են զգում աչքերը, վորից սուր ցավ է առաջանում
աչքի կոպերի մեջ և արցունք է հոսում: Քլորպիկրինի գոլորշիներն
անգույն են:

Ալամիսը կարծր նյութ է, վորը մուգ-կանաչավուն փոշու կամ
ղեղնա-կանաչավուն գույնի կտորների տեսք ունի, առանց հոտի կամ
թույլ-սրտ խառնող հոտով: Բեկորային քիմիական ուռմբերի միջո-
ցով ազամսիտի մարտական գործադրության ղեպքում առաջանում է
մի վոչ մեծ, արագ ցնդող, մուգ-ղեղնավուն կամ գորշ գույնի ծուխ:
Այդ ծուխը ներշնչելու ղեպքում համարյա միանգամից քթի և կոկոր-

դի մեջ զգացվում է ուժեղ զրգիւ, վորը հազ, փռշտոց և սրտախառնութիւն և առաջացնում:

Հակադադը հազած ժամանակ ԹՆ կարելի յե նսնաչել հետեյալ ձևով. խորն արտաշնչել և այնուհետև դիմակի ուտինը ականջների մոտ մատներով փոքը ինչ բարձրացնել, զգուշությամբ մի քիչ ներշնչել քթով: Բաց թողնելով դիմակի ուտինը՝ ուժեղ արտաշնչել, մատներով սեղմելով արտաշնչման՝ կլապանը: Յեթի չհաջողվի միանգամից զգալ ԹՆ հոտը, նորից պետք է կրկնել ամբողջ գործողութիւնը:

ԹԵՄԱ 4 և 5. ԻՆՉ ՊԵՏՔ Ե ԱՆԵՆ ՈՂԱՅԻՆ ՅԵՎ ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՎՏԱՆԳԻ ԱՉԴԱՆՇԱՆՆԵՐ ՏԱՆՈՒ ԴԵՊՐՈԻՄ

Ողային հարձակման մասին բնակչութիւնը նախազգուշացվում է «ողային տազնապ» (ՈՏ) ազդանշանով քաղաքի վրա հակառակորդի սավառնակի հայտնվելուց 15—20 րոպե առաջ, Ազդանշանը տրվում է զործարանային և յերկաթուղային շէակներէ, շփորներէ, (սիւրեններէ) ընդհատվող սուրոցներով, ռազիոյի և հեռախօսի միջոցով և այլ առաջուց պայմանավորված յեղանակներով, վորոնց մասին պետք է դիտենա շրջանի վողջ բնակչութիւնը:

Ողային տազնապ (ՈՏ) ազդանշանով ՀՈՔՊ—ի խմբակներէ կադմի մեջ մտնող բոլոր անձինք պետք է ներկայանան իրենց հավաքակայանները: Ինքնապաշտպանության խմբակներէ կադմի մեջ մտնող բոլոր անձինք ներկայանում են իրենց խմբակներէ հավաքակայանները, յեթե ՈՏ ազդանշանն այդ անձինք լսում են տանը կամ մոտակայքում: Ձեռնարկութիւններում, յերկաթուղիներում, երկտրոկայաններում, աշխատանքը չի ընդհատվում. բանվորները ու ծառայողները, բացառութեամբ ՀՈՔՊ—ի խմբակներէ կադմի մեջ մտնողներից, մնում են իրենց տեղերում և շարունակում են իրենց աշխատանքը: Առետրական ձեռնարկութիւնները, ճաշարանները ընդհատում են իրենց աշխատանքը և միջոցներ են ձեռնարկում պահպանելու պարենը, խարը և այլ ապրանքները ԹՆ ներգործութիւնից. հաճախողները մնում են այդ շենքերում մինչև ավարտ («ողային տազնապն անցավ») ազդանշանի արվելը կամ տեղավորվում են մոտակա ապաստարանները: Կուլտուր—լուսավորական հիմնարկութիւնները՝ թատրոնները, կիւնները և այլն դադարեցնում են իրենց գործունեութիւնը. հանդիսականները տեղավորվում են ազատ շենքերում՝ համաձայն ադմինիստրացիայի ցուցումներէ: Կրթական հիմնարկները և ամեն տեսակի հիմնարկներ, բացի նրանցից, վորոնք մասնակցում են բնակավայրի ՀՈՔՊ—ի սխառնում, դադարեցնում են իրենց աշխատանքը: Դասատուները, ծառայողները, աշակերտները և այլն մնում են այդ հիմնարկներէ և ձեռնարկներէ շենքերում: Փողոցի տրանսպորտի (տրամ-

այ, տվտորուսներ և այլն) շարժումը մասնակիորեն դադարում և տրանսպորտային միջոցները և նրանց մեջ դառնալու գործընթացը թափանցում են կամ ուղտագործվում են ՀՈՊ—ի ծառայությունների համար, համաձայն ՀՈՊ—ի հերթապահ մարմինների և միլիցիայի ցուցումներին։ Այն քաղաքացիները, վերջին ՈՏ ազդանշանի ժամանակ տանն են լինում, անմիջապես հանգցնում են վառարանները և բուխարիները (պլիտաները) պրիմուսները և նավթի վառարանները (կերոսինակները), փակում են բոլոր ձխնելույզները, ողանցքները, պատուհանները, դռները, վաղաժորակները։ Յեթե տան մեջ կա հակաքիմիական տեսակետից սարքավորված սենյակ, ապա այնտեղ են ուղարկում յերեխաներին և հիվանդներին։ Գիշեր ժամանակ պետք է անհապաղ լույսը հանգցնել կամ պատուհանները մթնեցնել անթափանց վարպուլներով կամ փեղկերով։ Պարենը ծածկել արկղներում և ամաններում։ Հաղուստեղները, սպիտակեղները, ամանեղները պահել պահարաններում, սնդուկներում և այլն։ Բոլոր դեպքերում ձեռքի տակ ունենցած հակազաղերը դրվում են «պատրաստի» դրություն մեջ։ Անպարմանորեն պետք է հանգստություն պահպանել, ամեն կերպ պայքարել իրարանցման, շփոթվածության և խուճապի դեմ։

Ի՞նչ պետք է անել «խիստիան վսանգ» ազդանշանի դեպքում

Ողային հակառակորդի կողմից քիմիական միջոցներ դործադրելու դեպքում հատուկ պատերը տալիս են «քիմիական վտանգ» ազդանշանը (ձեռքի շերտերների, սրբենների, սուլցների, հաճախակի հարվածներ ունի կտորներին, զանգերի դողանք)։ Այս ազդանշանը ցույց է տալիս, վոր այն տեղամասը, վորտեղից տրվում է ազդանշանը յենթադիվել է քիմիական հարձակման և վարակված է։ Առանց հակազաղի և պաշտպանական հագուստի այդտեղ մնալը վտանգավոր է կյանքի համար։

Քիմիական վտանգ ազդանշանի դեպքում պետք է անմիջապես հակազաղը հագնել և չհանել մինչև հիմնարկի տան աղմինստրայիայից կամ ՀՈՊ—ի ծառայության կազմին պատկանող անձնավորություններին ցուցումներ ստանալը։ Յեթե ազդանշանը լսել ես վորդոցում և հակազաղը մոտդ չի, ապա պահիր շնչառությունը, փակիր բերանդ և քիթդ թաշկինակով, փեշով կամ թերով և արագ մտիք մտապահ առնել։ այնտեղ ցույց կտան թե վորտեղ պետք է թափնվել։

Ի՞նչ պետք է անել հազուսթի կամ մաւմնի վրա Թն կաքիլներ կամ բծեր հայտնաբերելու դեպքում

Կասկածելի հոտ առնելու դեպքում թեկուղ և մինչև «քիմիական վտանգ» ազդանշանը պետք է անմիջապես հակազաղը հագնել և հե-

ռանալ այդտեղից: Հաղուստի, կոշիկի և մարմնի վրա ԹՆ կաթիլներ կամ բծեր հայտնաբերելիս պետք է անմիջապես, առանց քամակու, բամբակով կամ լաթով հեռացնել ԹՆ: Յեթե ձեռքի տակ ջուր կա, լվանալ թունալորված տեղը: Առաջին հնարալորության դեպքում ուղեղում գեպի առաջին ոգնության կամ սանիտարական մշակման կայանը (ամեն մի միլիցոններ, զոնապան կարող և ցույց տալ այդ կայանի տեղը): Մոտ չգնալ այն տեղերին, վորտեղ դրված են դեղին ցուցիչներ կամ դեղին լապաերներ «վարակված ե» մակագրությամբ և վորտեղ դեղին դրոշակները ցույց են տալիս, վոր այդ վայրը վարակված և ԹՆ:

Ի՞նչ պետք է անել հրդեհից յեղ ողային հարձակումից տուժածներ ունենալու դեպքում

Հրդեհ ծագելու դեպքում պետք է անմիջապես տեղեկացնել մոտակա հրշեջ խմբին և յեթե տուժածներ կան, բժշկական կայանին: Յուրաքանչյուր աշխատավոր պետք է իր ծոցատետրում դրած ունենա մոտավոր հրշեջ խմբի, բժշկական կայանի, միլիցիայի և ՀՈՐՊ—ի քաղաքամասի հեռախոսի համարները: Մինչև հրշեջ խմբի կամ սանիտարների գալը պետք է իրենք հնարավոր միջոցները ձեռք առնեն հրդեհը հանգցնելու, տուժածներին անհետաձգելի ուղեւորելու ցույց տալու համար և այլն:

Յերբ ՀՈՐՊ—ի տեղական մարմինները կհամոզվեն, վոր հակառակորդի սավառնակներն արդեն հեռացել են; տրվում է «ավարտ» ազդանշանը գործարանային շահիների յերկարաձիղ սոււրոցներով, նույնպես և ուղիղի և հեռախոսի միջոցով:

Յերկուրդ նորմա

ՀԱԿԱԲԻՄԻԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Թ Ե Մ Ա Ճ . Բ Ե ԵՆ ՀԱԿԱԳԱՋԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒՄՆ ՈՒ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մարտական թունալորող նյութերից անձնապես պաշտպանվելու հիմնական միջոցը հակազդագն է: Նա ԹՆ ներդրորությունից պաշտպանում է շնչառության օրգանները, աչքերն ու դեմքի մաշկը:

ԲԵ ԵՆ հակազդը բաղկացած է հետևյալ մասերից.

Հակազդալիմն սուսիլից՝ կլեմիչով, պտուտակավոր փողակից և ներշնչման կլապանով: Կլանիչը բաղկացած է հատուկ յեղանակով մշակված փալտածուխից («ակաթվացրած» ածուխ), մի քանի այլ նյութերից և բամբակից: Կլանիչի նշանակումն է թունալոր նյութերից դատել այն օդը, վորը շնչում է հակազդալից ոգտվող մարդը:

Տուփի ստորին կափարիչի կտր անցքի մեջ մտցրած ե մետաղ-
յա խցան՝ կտրուեններով: Խցանի դամիկի վրա հաղցված ե ռետինե
բոլորակ: Դա նեղեցվան կապանն ե: Ներշնչելիս կլապանը փոքր ինչ
բարձրանում ե և դրսի ողբ ներս ե մտնում տուփի մեջ, իսկ արտա-
շնչելիս՝ պինդ փակում ե խցանի կտրուենները և թույլ չի տալիս,
վոր արտաշնչած ողբ յետ դառնա տուփի միջով: Արտաշնչած ողբ
դուրս ե դալիս հատուկ՝ առաեցվան կապանի միջով:

Հակադադի տուփի վերին կափարիչն ունի փողակ, վորի վրա
ամրանում կամ պտուտակվում ե միացնող ռետինի խողովակը:

Յեռածունկ խողովակը ծառայում ե կորդակ դիմակը ռետինի խո-
ղովակի հետ միացնելու և արտաշնչման կլապանն ամրացնելու
համար:

Առաեցվան կապանը հակադադի ամհնանուրը, հեշտ զնաւովոդ
մասն ե: Կլապանը մի տափակ ռետինի պարկ ե. ստորին մասում
այդ պարկն ունի յերկու անցք, վորոնց միջով դուրս ե դալիս տը-
տաշնչած ողբ:

Ներշնչման ժամանակ կլապանի պատերը ներս ընկնելով, պինդ
կպչում են միմյանց և փակում են արտաքին թռնաւովորված ողբի
մուտքը դեպի կորդակ դիմակը: Վնասվածքներից պաշտպանելու հա-
մար արտաշնչման կլապանը պարփակված ե մետաղե շրջանակի մեջ:

Կորդակ դիմակը պատրաստվում ե չորս չափսի Կորդակը ռետի-
նից ե, ունի ապակյա ակնոցներ դրված մետաղյա շրջանակների մեջ.
ունի նաե մեկ մատնանման պտուկ, վորը ծառայում ե ակնոցները
մաքրելու համար, յերբ նրանք քրտնում են:

Պայուսակը ծառայում ե հակադադը կրելու և պահելու համար,
պատրաստվում ե բրեզենդից կամ մի այլ ամուր կտորից (յերբեմն
փոխարինվում ե հատուկ հարմարանքով՝ կարված կտորե փոկերից):
Պայուսակն ունի յերկու բաժանմունք, մեծը յերկաթալարի նեցու-
կով՝ հակադադի տուփի համար ե, իսկ փոքրը՝ կորդակ դիմակի հա-
մար ե: Մեծ բաժանմունքում զոպանակը աղահովում ե ողբի ազատ
մուտքը դեպի հակադադի ներքնի մասը՝ առանց տուփը պայուսակից
դուրս հանելու:

Նոր հակադադ ստանալու ժամանակ պետք ե տուփը պայուսա-
կից հանել, պոկել խցանը փակող կարտոնե բոլորակը և յետ պտու-
տակելով հանել վերնի փողակի մետաղե թասակը: Դրանից հետո
միացնող խողովակը պտուտակել տուփի փողակին:

Հակադադը գլուրաբեկ դորժիք ե, վորը խիստ հոպատաք վերա-
բերմունք ե պահանջում, հակառակ դեպքում նա փչանում ե և դա-
դարում ե թ՛ն պաշտպանելուց: Հակադադը չի կարելի պահել խիստ
տաքացած տեղերում (վառարաններին, շոգու քեռուցման խողովակ-

ներին մոտիկ) կամ չի կարելի ձմեռը դնել չտաքացվող շենքերում: Շատ վնասակար է խոնավությունը: Յեթե հակազազը ընկել է անձրևի տակ, ապա անհրաժեշտ է հանել պայուսակից, խնամքով սրբել և չորացնել պայուսակից անջատած: Ուղտվելուց հետո խնամքով սրբել կորզակի ներսի կողմը և յնաժողունի խողովակի այն ներքին ծայրերը վորոնց վրա ամրացված են կորզակ գիմակը և արտաշնչածն կլապանը: Վոչ մի դեպքում պայուսակի մեջ չի կարելի կողմնակի առարկաներ դնել:

Թ Ե Մ Ա 7. ԲԵ ԵՆ ՀԱԿԱԳԱԶԻՑ ՈԳՏՎԵԼՈՒ ՁԵՎԸ

Հակազազ կրելու յերեք դրություն կա 1) «յերթային», 2) «պատրաստի» և 3) «մարտական»:

Յերթային դրությամբ հակազազ կրում են այն ժամանակ, յերբ հակառակորդի քիմիական հարձակման վտանգ չկա: Այս դրության մեջ պայուսակը հակազազի հետ պետք է լինի ձախ կողքին, փոկը պետք է ձգված լինի աջ ուսի վրայից: Պայուսակի վերին յեզրը պետք է լինի դռակի բարձրության վրա: Պայուսակի կլապանը պետք է կոճկված լինի: Թեև և պետք է անցկացնել ձախ ողակի միջով, փաթաթել և տեղավորել պայուսակի մեջ: Պայուսակի փոկի վրայից կարելի չէ հագնել զինասարքը, հրացանը, կլուր (սկառական), իրերի տարակար և այլն, բաց չի կարելի հակազազը կրել թիկնոցի, դրատի (շիննի) և վերարկույի տակից, վորովհետև այդ դեպքում հակազազի հագնելը շատ դժվար կլինի և շատ ժամանակ կպահանջի:

«Պատրաստի» դրությամբ հակազազը կրում են այն ժամանակ, յերբ սպասվում է քիմիական հարձակում և կամ յերբ տեղ հարձակման վտանգը հավանական է ամենամոտիկ ժամանակում: «Պատրաստի» դրության մեջ պայուսակի կլապանը բացված է, գլխարկը պատրաստված է արագ հանելու (կզակն ազատված է գլխարկի փոկից, կապերից, ականջնոցներից և այլն), թեև հանված է պայուսակից, արձակված է մարմնի շուրջը և այլն: Կապված է աջ ողակից այնպես, վոր հակազազը չկարողանա շարժվել կողքի վրա, յերբ մարդ քայլելիս լինի:

«Մարտական» դրությամբ հակազազը կրում են զետնի վրա կամ շրջապատող ողում Թ՛ն հայտնաբերելու բոլոր դեպքերում: Հակազազը «մարտական» դրության է գրվում կասկածելի հոտ հայտնաբերելու պես և «քիմիական տագնապի» աշղանշանի դեպքում: «Մարտական» դրությամբ կորզակ գիմակը հագցրած է լինում գլխին, իսկ գլխարկը՝ գիմակի վրայից: Մնացածը նույնն է, ինչ վոր «պատրաստի» դրության ժամանակ:

Հակազազը «մարտական» դրություն փոխելու համար հարկավոր

ե պահել շնչառությունը և ազատել ձեռքերը: Դիմակը հարգնելու համար պետք է բուժ մասներով բռնել լենթածնոտային մասի հաստ լեզրի գրսից, իսկ մյուս մասներով՝ ներսից: Դիմակը մոտեցնել դեմքին, առաջ տալ ծնոտը և մտցնել դիմակի մեջ և մատները դիմակի յեզրերով ջարժելով ներքեից վերև բուժ մատով և ցուցամատով բարձրացնել գլխարկը (շոտցիկից բռնած): Շարունակելով գլխարկը մատներով պահել գլխի վրա, դիմակը քաշել գլխին և հաշնել գլխարկը: Ձախ ձեռքի բուժ մատով սեղմել արտաշնչման կլապանը, իսկ աջ ձեռքի մատներով սեղմել միացնող խողովակը յեռարերան փողակի մոտ և ուժեղ արտաշնչել:

Հակազազը հագած պետք է շնչել համաչափ և սակավ, բայց խոր կերպով: պետք է շնչել քթով:

Հակազազը պետք է հանել ազդանշանով կամ «հանել հակազազը» հրամանով, հետևյալ կերպ: Ազատել ձեռքերը: ձախ ձեռքը դնել յեռարերան փողակի վրա այնպես, վոր բուժ մատը և ցուցամատը կարողանան բռնել նաև դիմակի կոկորդակը: Աջ ձեռքով բարձրացնել գլխարկը, իսկ ձախ ձեռքը յեռարերան փողակի հետ միասին տալ առաջ ու վերև, այնպես վոր ծնոտն ազատվի դիմակից և ապա դիմակը հանել գլխից: Ծածկել գլխարկը: Դիմակը շուռ տալ, լավ ցամաքացնել նրա ներսի մասը, ակնոցների շրջանակները և յեռարերան փողակի վերին հավելամասը, վորից հետո դիմակը վորոշ ժամանակ թողնել բաց վիճակում, վոր վերջնականապես ցամաքի (ձմեռ ժամանակ դնել կոնատակին): Աջ ձեռքով դիմակը բռնել ակնոցներից, իսկ ձախ ձեռքով վերին հաստ յեզրից, Դիմակի հավելվածը պետք է լինի աջ ձեռքի կողմը (դիմակի պատերը ծալված են, մատնանման հավելվածը տեղավորված է դիմակի ներսում): Ծալել դիմակը յերկայնությամբ, ծածկելով աջ ապակին և լայնությամբ՝ ծածկելով ձախ ապակին յեռարերան փողակի մոտ՝ դեպի լեզրը: Ձախ ձեռքով միացնող (ծալազարդ) խողովակը դնել պայտսակի փոքր բաժանմունքը, մինչև հատակին հասնելը, իսկ աջ ձեռքով նրա վրայից դնել յեռածունկ փողակը՝ դիմակի հետ միասին (արտաշնչման կլապանն ուղղել դեպի ձախ, հակազազի լենթածնոտային մասը դարձվում է վերևում):

Բ Ե Մ Ա 8. ՀԱՍՍԱՐԱԿ ԳԱՋԱՊԱՍՏԱՐԱՆԻ ՍԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ

Գաղապատարանի համար բնորոշ են սակավ դուռ և պատուհան ունեցող սենյակ, ամուր պատերով և ծածկով:

Ազատարանն արտաքին ողի համար անթափանց դարձնելու համար պետք է հատակի, պատուհանների, դռների պատերի և առաստաղի բոլոր ճեղքերը ծածկել (ծեփել) մածիկով (դամասկաթով), յուրաքանչյուր: Ամուր փակել վառարանների կափարիչները և դռնակները:

ըր ձյութի մեջ խխմած մահուդի կտորներով կամ ֆլանելով, Դոների բացվածքների կողերից մխել թաղիք, մահուդի գոլեր, ավտոմոբիլի հին կամերայի ռետին: Վերջնականապես կախել ավելորդ դռներն ու պատուհանները: Պատուհանների ապակիներին լրագրի թուղթ փակցնել (խաչաձևող շերտերով), վորպեսզի ուռմբի պայթման դեպքում ոգի ցնցումից ապակիները չփշրվեն: Պատուհանների համար պինդ փակվող փեղկեր պատրաստել:

Այս ձևով սարքավորված սենյակն անթափանցելի յե արտաքին ոգի, հետևաբար և թն համար, վորպիսին գտնվում ե ոգի մեջ: Սակայն պետք և նկատի ունենալ, վոր արտաքին ոգը մուտք չի ունենա, և ապաստարանից ոգավոր մարդիկ պետք ե շնչին միայն այն ոգը, վորը կա ներսում: Այդ ոգը պետք ե մաքուր լինի և այնպիսի քանակութեամբ, վոր բավականացնի ապաստարանից ոգավելու ամբողջ ժամանակվա ընթացքում (մեկ մարդու համար մեկ ժամում պահանջվում ե յերկու խորանարդ մետր ոգ): Ողը մաքուր պահելու և խնայողաբար ծախսելու համար անհրաժեշտ ե, վոր վոչ մի այլ իր, բացի յերեսաների սնունդից և հիվանդների դեղորայքից, ներս չտարվի ապաստարան: Չծխել և պրիմուս կամ նավթավառ (կերոսինկա) չվառել: Յեթի երեկտրական լուսավորություն չկա, ամեն մի սենյակում վառել վոչ ավելի, քան մեկ մոմ կամ փոքր ճրագ: Խուսափել ամեն տեսակի ավելորդ շարժումներից, չաղմկել:

ԹԵՄԱ 9. ԻՆՉՊԵՍ ԴՈՒՐՍ ԴԱԼ ՎԱՐԱԿՎԱԾ ՎԱՅՐԻՑ

Սպառնալից դոտում ապրող ամբողջ քաղաքացիական բնակչութեանը հնարավոր չե հայթայթել հատուկ պաշտպանական հաղուստ, վորը պաշտպանում և կայուն թունավոր նյութերի (կի՛ն) մաշկապալարական ներգործութունից: Այդպիսի հագուստ, իրրե կանոն կուենան միայն գործերը և ՀՈՊ—ի ծառայությունը տանող խմբերը: Մնացած բնակչութեանն անհրաժեշտութեան դեպքում ստիպված կլինի կի՛ն վարակված շրջանից դուրս գալ ոգավելով ռիւր մտաչելի միջոցներից, վարպեսզի խուսափի վարակված գետնին, աւարկաներին և այլն, շիփիւլայ: Ուստի, բոլոր դեպքերում, յերբ այդ թույլ են տալիս հանդամանքները, պետք ե շրջանցել վարակված տեղամասերը, պետք ե փովածքների ողնութեամբ անցքեր բանալ այդպիսի տեղերում, և առանձին դեպքերում պետք ե այդ անցքերը դադահանել: Անցքերի փովածքները և գաղահանումը, իրրե կանոն կըկատարեն ՀՈՊ—ի քիմ-խմբերը և ինքնապաշտպանութեան խմբակների քիմ-դակները: Փովածքների համար կարելի չե ողտադործել վառելափայտը, նրա վրա տախտակներ շարելով, պարզապես կարելի յե ողտագործել գերաններ, շալներ, ֆաներկայի կտորներ՝ շափղի ձևոյ շա-

րելով. կարելի չե շաղ տալ ամառ, հող և այլ նյութեր. ձմեռ ժամանակ կարելի չե շաղ տալ ձյուն:

Վարակված շրջաններից դուրս դալու գործը կազմակերպում են քիմիսերականները և քիմիոլոգները: Մնացած քաղաքացիները պետք ե անառարկելիորեն կատարեն նրանց բոլոր կարգադրություններն ու ցուցումները:

Ամեն քաղաքացի պետք ե ձեռք առնի հետևյալ անձնական նախադրուշական միջոցները. պետք ե հագնի կրկնակոշիկներ, յեթե կրկնակոշիկ չունի, կոշիկները պետք ե փաթաթի լաթերով, վոտնատակերին կապի տախտակներ: Սովորական հագուստի վրայից պետք ե հագնի յերկրորդ ձեռք հագուստ կամ նրա առանձին մասերը, թևքերի ծայրերը և շալվարի տոտերը պետք ե պինդ կապել թելերով. ոձիքը պետք ե կոճկել, վիզը փաթաթել շարֆով, սրբիչով, ձեռքի թաթերը պաշտպանել հաստ ձեռնոցներով: Կանանց և յերեխաներին հանձնարարվում ե վոտները պաշտպանել մի քանի դուչդ գուլպաներով, ծնկներից վերև՝ հաստ տրիկոյով, ամուր կապելով ծնկների մոտ: Հաղնել հակազաղը, իսկ յեթե հակազաղ չկա՝ շնչել րերնին և քթին կպցրած մի քանի ծալ ծալած թաշկինակի կամ բարձի յերեսի միջով, նախապես թաշկինակը ջրում թրջելով և փոքր ինչ մզելով:

Վարակված տեղամասով շարժվելիս խտորեն պահպանել այն հերթը, ուղղութիւնը և հեռակալությունները, վոր ցույց են տալիս վարակված շրջանից դուրս դալու գործը կազմակերպող անձինք. շարժվել առանց ուշանալու, արագ, բայց վոչ վաղելով. դուրս չգալ այն շրտի սահմանից, վորը նշանակված ե խափանիչ նշաններով: Հետևել, վոր հագուստը չդիպչի շենքերի պատերին, թփերին, խոտին և այլն: Վոչ մի իր գետնից չբարձրացնել: Դուրս դալով վարակված տեղամասից, հանել հակազաղը և վոտներին փաթաթած լաթերը այն անձանց ցուցումներով, վորոնք ղեկավարում են յելուժուտը վարակված տեղամասից և յենթարկվել սանիտարական մշակման:

**Թ Ե Մ Ա 10. ԿԵՆՍԱՄԹԵՐԲԻ, ՋՐԻ ՅԵՎ ԱՅԼ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐԻ
ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ ԹՆ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Յեթե սննդեղենը վարակվելու լինի անկայուն թունավոր նյութերով որինակ՝ ֆոսֆենով, դիֆոսֆենով և ԿԹՆ գոլորշիներով, ապա կարելի չե սննդեղենը անմիապ դարձնել, թողնելով քամու տակ, մինչև վոր հոտն անցնի, կամ 3—4 ժամ լեռացնելով ջրի մեջ:

ԿԹՆ մառախուղով վարակված ուտելեղենը, պահանջում ե յերկարատե ողափոխութիւն՝ նուշնպես, մինչև վոր ԹՆ հոտն անցնի, և ապա կարելի չե յեփել, տապակել, թխել կամ անմիապ դարձնել հատուկ յեղանակներով: ԿԹՆ կաթիլներով վարակված սննդամթերքի

մեծ մասը չի կարելի անվնաս դարձնել առանց դործադրելու դադա-
հանման բարդ չեղանակներ: Այդ պատճառով գործնականորեն այն
անհրաժեշտքը, վոր վարակված և կթ՛ն կաթիլներով, գործածության
համար անպետք և վտանգավոր և: Այն պէս և վնջնացնել: Հեղուկ թ՛ն
կաթիլներով վարակված ջուրն անպետք և խմելու, կերակրի, լվաց-
վելու և բլացքի համար:

Ինչպես պետք և անհրաժեշտքն ու ջուրը պահպանել վարակու-
մից:—Ողտադործել հերմետիկորեն փակվող մետաղե և ապակե աման-
ներ (բիտոններ, բանկաներ, շշեր, տերմոսներ և այլն): խցանները
փաթաթել պերգամենտի, ձեթած, յուղած և ձյութած թղթով: մթնոք-
ները պահել ուտիլի կամ մի քանի շերտ պերգամենտի, ձեթած թղ-
թով պատած ամաններում կամ փայտե արալի (տարալի) մեջ (ար-
կղներում), վոր ճեղք չունի և ունի ամուր փակվող կափարիչներ:

Չբացված կոնսերվները լիովին ապահովված են կթ՛ն վարակու-
մից, սակայն կոնսերվի այն բանկաները, վորոնց վրա թ՛ն կաթիլներ
են ընկել, պետք և դրսի կողմից դադահանել, արորելով լաթով (սկզբ-
բում լաթը պետք և թաթախել կերոսին կամ բենզինի մեջ, ապա
չոր լաթով), իսկ հետո պետք և բանկաները մաքուր ջրում չեռացնել
մեկ ժամվա ընթացքում: Այլ տեսակի ամանների մեջ պահված և
վարակման չենթարկված մթերքները պետք և զգուշութամբ հանել
և հեռացնել նրանց վերին շերտը: Փայտե և կարտոնե ամանեղենը
պետք և վոչնչացնել (այրել) իսկ մետաղե և ապակե ամանները չե-
ռացնել այնպես ինչպես կոնսերվի բանկաները: Վարակված շշերի և
ջրամանների ջրից ողտվելու դեպքում պետք և դրանց դրսի չեռեսն
անվնաս դարձնել, լավ լվանալ և սրբել ապակե խցանները, փայտե և
կարտոնե խցանները պետք և վոչնչացնել: Գաղահանման ժամանակ
գործադրված լաթերը այրել, իսկ վարակված ամանեղենը չեռացնելու
համար գործածած ջուրը զգուշութամբ լցնել կոյուղում հոսանքների
մեջ: Տնային իրերը պետք և պահել արկղների, սնդուկների, պահա-
րանների մեջ, վորոնք կողպեքներ ունեն և կարող են ողի համար
անթափանց ձևով փակվել:

Առաջին հերթին ողային տաքնապ ազդանշանով պետք և ծած-
կել այն ամանները, վորոնք ծառայում են կերակուր պատրաստելու
և գործածելու համար, հագուստեղենը, կոշիկեղենը և սպիտակեղենը:
Խոշոր իրերը (ոբիեակ՝ փափուկ կահավարատիքը, բարձերը), վորոնք
գժվարութամբ են դադահանվում, անհրաժեշտ և ծածկել հաստ թղթ-
թով, ճիւղիով և ձեռքի տակ չեղած այլ կտորներով:

Թ Ե Մ Ա. 11. Կթ՛ն ԳՕԶԱՀԱՆՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Գաղահանում կոչվում են՝ թ՛ն վարակված կառուցումները, վալքը,

ողը, շենքերը, զանազան իրերը, հագուստեղենը, մաշկը և այլն ան-
ձնաս դարձնելու վերաբերյալ ձեռք առած ըրոր միջոցառումները:

Գաղահանման աշխատանքների ժամանակ գործադրվում են հե-
տեվյալ հիմնական նյութերը:

Քլորակիր (շոր կամ շաղախի ձեռնիկ, ախտիքն՝ քլորակրի փոշին
ջրով խառնած). կալցիումի հիպոքլորիդ, վորը արտաքուստ նույն քլո-
րակրին է, բայց քլորի ամելի մեծ պարունակությամբ. մանդանա-
թթվուտային կալիում, քլորամին, Նատրիումի հիպոքլորիդ և այլն:
Այս բոլոր նյութերի լուծույթները գործ են ածվում կթՆ վարակված
մարդու մաշկի և արժեքավոր մետաղե առարկաների գաղահանման
համար: Յեռացող շորը գործ է ածվում բամբակեղեն, բրդեղեն և այլ
գործվածքների գաղահանման համար: Գոլորշին գործ է ածվում կո-
պիտ բրդից հագուստեղենն ու մետաղե իրերը կթՆ գաղահանելու
համար: Տաք ողը լավ միջոց է կայուն թուլանվոր նյութերով վարակ-
ված հագուստը գաղահանելու համար: Չանազան աչրվող նյութեր՝
նավթը, կերոսինը, բենզինը, ծառայում են փոքր տեղամասերը, կա-
ռուցվածքների առանձին մասերն և այլն անձնաս դարձնելու համար:
ԿթՆ, լուծիչներն անձնաս չեն դարձնում, այլ միայն լուծում
են նրանց և աղաղիսով թՆ հանում և հեռացնում են վարակված
առարկաներից: Լուծիչները գործ են ածվում մարդու մաշկը և մե-
տաղե իրերը գաղահանելու համար: Իպթիտի լավ լուծիչներ են հան-
դիսանում չորս քլորային ածխածինը, սկիպիդարը, ացետոնը, լեթե-
րը, սպիրտը, բենզինը, կերոսինը, նավթը:

ԿթՆ վարակված վայրի գաղահանման համար գործադրվող գոր-
ծիքները.

Տրակտորային կցան—Ա.Դ.Տ դեգազատոր. ծառայում է խոշոր տե-
ղամասերի գաղահանման համար:

Զիու կցան—Կ.Դ.Պ դեգազատոր. ծառայում է նույն նպատակի
համար, ինչ և Ա.Դ.Տ:

Զեռֆի գաղահանման սայլակ—Վ.Դ.Տ—1. ծառայում է վոշ մեծ
հարթ տեղամասեր գաղահանելու համար:

Զեռֆի գաղահանման գործիք—Ֆ.Դ.Պ—1. ծառայում է մետաղե
առարկաներ և առանձին փոքր տեղամասեր կամ կառուցվածքներ
լուծիչներով գաղահանելու համար:

Մաղ պագաւակ. գործ են ածվում քլորակրով փոքր հարթ տե-
ղամասեր գաղահանելու համար, ինչպես նաեւ Վ.Դ.Պ, Ա.Դ.Տ, և Կ.Դ.Պ
գործիքներով գաղահանելու համար:

Կրակային գործիք. ծառայում է և վարակված փոքր տեղամասեր
գաղահանելու համար, վարակված շերտը կիրգելու ձևով:

Առձեռն միջոցներ, վոր պատագործվում են վայրի և կառուցվածք-

6132 143

17321

17
ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ների գազահանման համար Զոր քլորակրով վայրը դազահանելու համար կարելի չե ոգտագործել վորոշ գլուզատնտեսական մեքենաներ (կիր ցանող և պարարտանյութ ցանող շարքացաններ)։ Բացի դրանից քլորակիրը կարելի չե շաղ տալ սովորական բահերի ողնությամբ։ Քլորակրի շաղախով կառուցվածքների գազահանման համար կարելի չե ոգտագործել դուլեր, ներկարարական և ճլուպե վրձիներ և այլն։ Հեղուկ լուծիչներով կարելի չե գազահանել դանադան տեսակի այգեգործական և բանջարանոցային շաղացաններ, ջրացաններ, փողոց ջրելու ավտոցիստերներ, ներկացան գործիքներ, վերջապես՝ կարելի չե ոգտագործել ավելիներն ու դուլերը։ Այլվող հեղուկներ ցանելու համար կարելի չե ոգտագործել նույն ավտոցիստերները, այգեգործական ջրցանները և այլն։

Գազահանման կոմեքսները ծառայում են սաք ողով և գլորշիով հալուստը, տնային իրերը և դանազան ապարատներ (հեռախոսներ, շարժիչներ և այլն) դազահանելու համար։ Իրեւ այդպիսի կամերաներ կարելի չե հարմարեցնել բաղնիքների շոգեկաթսային բաժանմունքները։

Գազահանման կոմեքսները ծառայում են բամբակեղեն գործվածքների, նույնպես և ուտիլի առարկաների գազահանման համար (ջրում լիւացնելու միջոցով)։

Վայրն անջնաս դարձնելու համար պետք ե ցանել չոր քլորակիր-ցանելու միջին նորման 400 գրամ ե մեկ քառակուսի մետրի համար, կամ թե բահերով պետք ե կարել հանել վարակված շերտը (5—8 սանտիմետր)։ Թփուտներով կամ բարձր խոտով ծածկված վայրը դազահանում են կրակային յեղանակով կամ քլորակիր են ցանում, նախապես հնձելով, կտրատելով կամ կրակով վոչնչացնելով բուսականութունը։ Զուռնի ծածկվածքը դազահանում են՝ վալտի թիերով հանելով ձուռնի վարակված շերտը, կթն լցված ավիաուռմերերի պայթման տեղում առաջացած ձագարները (փոսերը) դազահանում են նրանց լցնելով քլորակիր խառնած հողով (3—4 կիլոգրամ ամեն մի ձագարին)։

Մետաղե իրերի վրայից պետք ե քուլքը (յուլը) հեռացնել գազահանումից առաջ, տրորելով այնքան, մինչե վոր չորանան։ Կոպիտ մետաղե իրերը (ոեխերը, ճախարակի աղները և այլն) դազահանում են կրակային յեղանակով կամ քլորակրի շաղախով և վերջում լվանում են ջրով։ Դազգյահները, դանազան մեքենաներ դազահանում են հեղուկ լուծիչներով։ Մանր մետաղե իրերը և գործիքները կամ լիւացնում են ջրում (1 ժամ) կամ լվանում են մանդանաթթվուտային կալիումի, քլորամիին լուծույթներում և սովորական լուծիչներում։ Գազահանումից հետո լավ տրորում չորացնում են։

կողմից բողոքներն գործվածքները դադարանում են տաք ողի (120 աստիճան) հոսանքով 4 ժամվա ընթացքում: Մորթիկներն ու կաշիները՝ տաք ողի (60 աստիճանից վոչ բարձր) հոսանքով 8 ժամվա ընթացքում: Բամբակեղենը ջրի մեջ յեռացնում են մեկ ժամվա ընթացքում կամ դադարանում են գոլորշիով (2—4 ժամ): Ռետինե կոշիկները, ձեռնոցները, հակադաղի դիմակները և միացնող խողովակները, հագուստեղենը, սփռոցները, վարագույրները և այլն, ջրում յեռացնում են 2,5 ժամվա ընթացքում: Վարակված ներքնակները, բարձերն ու բալիշները վոչնչացնում են կամ հանձնում են հատուկ դադարանման կամերաների՝ դադարանման համար: Գորգերն ու գորգանման սփռոցները քամուն են տալիս և տաքացնում են արեւի տակ, մինչև վոչ հոտն անհետանա, կամ տաքացնում են տաք ողով (60 աստիճանից վոչ ավելի): Սեղանները, աթոռները, փայտե մանճակալները դադարանում են քոլորակրի շաղախով: Մետաղե և ապակե ամանեղենը դադարանում են լուծիչներով, իսկ ալյուրահտե լվանում են տաք ջրով և արորում, չորացնում են:

ՅԵՐՐՈՂ ԳՐԻՄ

ԲԺՅԿԱ—ՍԱՆԻՏԱՐԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

**ԹԵՄԱ 12. ԹՈՒՆԱՎՈՐ ՆՅՈՒԹԵՐՈՎ ՎԱՐԱԿՎԵԼՈՒ ՆՇԱՆՆԵՐԸ.
ԻՆՔՆՈՂՆՈՒԹՅՈՒՆ ՅԵՎ ՓՈԽԱԴԱՐՁ ՈՐԿՈՒԹՅՈՒՆ ԹՆ
ՎԱՐԱԿՎԵԼՈՒ ԴԵՊՐՈՒՄ**

ԹՆ մտեալ—պալատային ներգործությունը

ԹՆ մաշկա-պալարային ներգործության ընդունող ներկայացուցիչներն են իպրիտն ու լյուրիդար: Իպրիսի կաթիլներով հարվածելու դեպքում նրա ներգործությունը յերևում է միայն հարվածելու րոպեյից 3—6 ժամ հետո: Սկզբում մաշկը կարմրում է, ապա սկսում է բշտել: 12—18 ժամից հետո սկսում է առաջանալ ջրջրոտ բշտիկներ: Բշտիկները պայթում են 4—6-րդ օրը: Վորից հետո թեկոտում են կամ առաջանում են դանդաղ առաջացող վերքեր: Իպրիտն արագորին թափանցում է մաշկի մեջ և լավ լուծվում է մաշկի տակ գտնվող ճարպային շերտի մեջ, առանց կորցնելու իր հարվածող հատկությունները:

Հեղուկ իպրիտն աչքի մեջ ընկնելով առաջացնում է ծանր վերքոտում և նույնիսկ կարող է զրկել տեսողությունից: Յեթև իպրիտով վարակված սնունդը մարդ կուշ և տալիս կամ խմում է ջուրը, ապա այդ առաջացնում է բերանի խոռոչի, վորկորի, ստամոքսի և աղիքների վնասվածքներ, նմանապես և որդանիզմի ընդհանուր թու-

նալորում: Վարակման նշաններն են՝ սուր ձգող ցավեր ստամոքսում, փսխում, յերբեմն լուծ:

Իպրիտի գոլորշիներն ու մառախուղն առանձնապես աղբում են շնչառության և տեսողության որդանների վրա: Խիստ վարակված տեղում ամռան ամիսներին (ըստ Յելսկուսի մոտ 20 աստիճան ջերմության ժամանակ) իպրիտի գոլորշիներով մաշկի լուրջ վնասվածք կարող և առաջանալ, չերբ մարդ 20—30 րոպե մնա վարակված տեղամասում, իսկ շնչառության և տեսողության որդանները տուժում են 5—10 րոպեյից հետո: Ձմռան պայմաններում իպրիտի գոլորշիները գործնականորեն վտանգավոր չեն, վորովհետև ցածր ջերմության ժամանակ իպրիտը թուլլ և գոլորշիանում:

Իպրիտի գոլորշիներով շնչառության որդանների հարվածման նշանները հայտնաբերվում են մի քանի ժամից հետո կրծքի ցավի, խոստոտության, հազի, հարբուխի, գլխացավի ձևով: Հետագայում կարող են լինել ծանր բարդություններ (որինակ թոքերի թարախակալած բորբոքում): Յերկրորդ—երրորդ որը նկատվում է ջրծունքների, լնդերքի այրվածքներ. քթի լորձաթաղանթը ծածկվում է թարախոտ լորձունքով: Միաժամանակ զարգանում են որդանիղմի ընդհանուր թունավորման յերևույթներ: Շնչառության որդանների համար առանձնապես վտանգավոր և իպրիտի մառախուղը. իպրիտի մառախուղի մեջ 2—3 անգամ ներշնչելը կարող և առաջ բերել մահացում:

Լյուիզիսը հիմնականում առաջացնում է միևնույն վնասվածքները, ինչ և իպրիտը, բայց ունի նաև վորոշ տարբերություն: Նախ՝ նա ընդունակ է առաջացնելու վոչ միայն մաշկա—պալարակոտ, ալլ և գրգռիչ ներդործություն՝ առատ արցունք, սուր այրվածքներ քթի և կոկորդի մեջ, փոշոոց, լորձունքի հոս քթից, սրտախառնություն և փսխոց: Յերկրորդ, հեղուկ լյուիզիտի ներգործությունը մաշկի վրա արտահայտվում է անհամեմատ ավելի արագ, քան իպրիտի ներգործությունը, հարվածված տեղերում արդեն առաջին 30 րոպեյի ընթացքում յերևում է կարմրություն, զգացվում է այրվածք և ցավ. մաշկի ուռչելն ու բշտիկներ առաջանալն սկսվում են 4—8 ժամից հետո: Յերրորդ, լյուիզիտն ավելի ուժեղ ներգործություն է ունենում ծանր հարվածումների դեպքում (փսխում, գիտակցության կորցնելը, մաշկի զգայության կորցնելը, ձեռքերի և վոտների ժամանակավոր պարալիչ):

Հեղուկ իպրիտի կաթիլներով վնասվելու դեպքում ամենից առաջ պետք է իպրիտի կաթիլները մաքրել մաշկի վրայից, ոգտվելով անհատական սանիտարական կապոցից կամ բամբակի, մաուլայի, ծծան թղթի մաքուր լաթի ոգնությունով: Իպրիտի կաթիլները մաքրելիս պետք է ուշադրությամբ բամբակը կամ մաուլան մոտեցնել մաշկին և ծծեցնել կաթիլը, այնուհետև, մաշկի տուժած մասերը մի քանի

անգամ պետք է սրբել լուծիչներով (ընդդիմով, սպիրտով), կերտահնով և այլն): Առաջին հնարավորութեան դեպքում խաբիտից տուժողը պետք է տաք դուշ ընդունի կանաչ ոճառով:

Աչքերը պետք է լվանալ սոդայի մեկ-յերկու տոկոսային և բուրբիլի յերեք տոկոսային գոլ լուծույթով: Ընացումը կատարվում է անընդհատ շիթով: Նույնպիսի լուծույթով պետք է ողողել բերանը, կոկորդը և քթի ծակերը: Իսպրիտի գոլորշիներից և մառախուղից տուժելու դեպքում ամենից առաջ պետք է լվանալ աչքերը և ողողել բերանը, կոկորդը, քթածակերը և ապա լողանալ դուշի տակ:

Յեթն մաշկը տուժել է լյուէրիտից, ապա պետք է բամբակի, մաուլայի և այլն կտորներով ուշադրութեամբ ծծեցնել լյուէրիտի կաթիլները: Կանաչահտե պետք է մաշկը լվանալ կ'ու նաորի հինգ տոկոսային ջրային լուծույթով և լողանալ դուշի տակ: Աչքերը, բերանը և քթածակերը պետք է լվանալ նույն ձևով, ինչպես և խաբիտից տուժելու դեպքում:

Խեղդող ԹՆ Գործումը

Խեղդող ԹՆ հարվածում են շնչառութեան որդանները, առաջացնելով հիվանդագին հազ և թուլութեան ջանք թունավորումների ժամանակ սկսվում է տանջալից հազ՝ խոխոցող և խղիղցող, արտաթորվում է փքփքոտ խորխ (յերբնն ալյուրում), սկսվում է ուժեղ թուլութեան, խռոտութեան և ձայնի խլում: Ձեռքերը ու վոտքերը կապտում և սառնում են: Կարող է զարգանալ թոքերի ուռուցքը, վոր հասցնում է մահվան: Այս բոլոր յերևույթները լինում են քլորով և ֆոսգենով վնասվելու դեպքում: Տարբերութեան այդ յերևուսի միջև ամենից առաջ այն է, վոր փոքր քանակութեամբ գործածված ֆոսգենի ներգործութեանը մի անգամից չի արտահայտվում: Ֆոսգենի վոչ մեծ քանակութեան յերկարատև ներգործութեան ժամանակ թունավորումն ընթանում է հետևյալ կերպ. սկզբում, հենց առաջին ներշնչումների ժամանակ սկսվում է թեթև հազ, թույլ գլխապտույտ, բնորոշ համ բերանում, իսկ անհետև ալդ բոլոր յերևույթներն անհետանում են 4—6 ժամվա ընթացքում տուժողն իրեն համեմատաբար լավ է զգում: Այնուհետև արագ և ուժեղ սկսվում է դարգանալ ծանր թունավորումը, սկսվում է շնչարգելութեան, հազ, փքփքոտ և խորխոխ, փսխում, թոքերի ուռնում և այլն: Ֆոսգենով թունավորվելը հաճախակի վերջանում է մահով, մահավանդ, յեթն համեմատաբար թվացող լավ վիճակում տուժողը շարժումներ և արել կամ վորեն ֆիզիկական աշխատանք և կատարել: Մեծ քանակութեամբ գործածված ֆոսգենի ներգործման դեպքում ծանր ձևի թունավորումը կարող է

դարգանալ շատ արագ՝ թունավորված ողբ մի քանի անգամ ներշնչելուց հետո:

Բլորով հարվածելու դեպքում թունավորումը զարգանում է հենց առաջին ներշնչումներից սկսած, և աստիճանաբար ուժեղանում են վերելում նկարագրված վարակման նշանները:

Բլորով կամ ֆոսֆենոլ թունավորվածին ողնուլթյուն ցույց տալու համար ամենից առաջ անհրաժեշտ է անմիջապես դադարեցնել թՆ ներգործությունը որդանիզմի վրա այսինքն՝ դուրս տանել վարակված շրջանից, կամ սարքին հակազազ հաղցնել: Բլորի դեպքերում ցանկալի է, վաղ վարակվածն ինքը տեղից տեղ չդնա, այլ վոր նրան փոխադրեն ուրիշները:

Առաջին հնարավորություն դեպքում պետք է բերանն ողողել սոդայի յերկտոկոսային լուծույթով և աչքերը լվանալ սոդայի մեկտոկոսային կամ բորաթթվի 1—2 տոկոսային լուծույթով: Յնթե այդ լուծույթներից ձեռքի տակ չկա, ապա լվանալ ջրով: Վարակվածին պետք է լիակատար հանգիստ տալ, պառկեցնել, տաք ծածկել, տաք ըմպելիք տալ (թեյ, կաթ, սուրճ), թույլ չտալ ծխելու: Հազելու դեպքում տալ ներշնչելու սոդայի յերկտոկոսային լուծույթ կամ յեթեր (բամբակից): Յնթե ձեռքի տակ թթվածնի բարձ կա, ապա ներշնչել տալ թթվածին: Վոչ մի դեպքում արհեստական շնչառություն չանել:

Ընդհանուր բուժավորում պատճառող թՆ

Այս թՆ շնչառության օրդանների միջոցով հարվածում են ներվային սխտեմը կամ արյունը: Թունավորման նշաններն են գլխապտույտ, սրտի խփոց, ընդհանուր թուլություն, սրտախառնություն, փսխում, գլխացավ, գիտակցության վորոշ թուլություն, իսկ ծանր թունավորման դեպքում՝ ուշաթափություն, շնչառության խիստ թուլություն կամ կանգնում, ջրածգություններ, պարալիչ (անդամալուծություն) վորին կարող է հետևել արագ մահացություն:

Ընդհանուր բուժավորում պատճառող թՆ քվին եմ պատկնում տծխաքրու (ուգարի գաղը) յել կապտաքրուն: Փոքր քանակությամբ դործածված ածխաթթվով թունավորվելու դեպքում տուժողը զգում է գլխում ծանրություն ու գլխացավ, ախանջներ խշխշոց, տետողության մթագնում, սրտախառնություն, գիտակցությունը կետով չափ կորցնում է: Մեծ քանակությամբ դործածված ածխաթթվից կորցնում են դիտակցությունը, մարմնի վրա գուրս է տալիս կարմիր ցան կամ վարդադույն բծեր, դեմքը կարմրում է: Կապտաքրվով թունավորվելու դեպքում թունավորման ընդհանուր պատկերը չափազանց արագ է զարգանում: Կոկորդում քերծվածք, բերանում դաւը համ զգալուց, սրտախառնությունից, գլխացավից և շնչարգելությունից հետո թունավոր-

վածը կորցնում և գիտակցությունը և սկսվում են սոսկալի ջղաձգումներ: Այնուհետև կանգ և առնում շնչառությունը և դադարում և սրտի աշխատանքը: Այս բոլոր յերևույթները կարող են կատարվել մի քանի տասնյակ վայրկյանի ընթացքում:

Ուղնությունը պետք է ցույց տրվի շատ արագ, այլապես թուլանալորումը կարող և վերջանալ մահացությամբ: Հիվանդին պետք է դուրս տանել թարմ ոդ, տալ գրգռիչ միջոցներ (փաթաթել սառը ջրում թրջաց սավանի մեջ, շփել թաց կտորով, դուրս հանել լեղուն, տալ հոտոտելու անուշադրի (նաշադիրի) սպիրտ, տաք սուրճ): Յնթե այդ ամենը չեն ունենում, պետք է յերկարատև արհեստական շնչառություն անել և ազա թունալորվածին տալ լիակատար հանգիստ, տաք ծածկել, տալ տաք ըմպելիք:

Գրգռիչ ներգործություն ունեցող թն

Գրգռիչ ներգործություն ունեցող թն հարվածում են աչքերը կամ քթի և կոկորդի լորձաթաղանթը: Աչքերում սկսվում և դաացվել այրվածք և ծակոց, առատ արտասվաբերություն, աչքերը չեն դիմանում լույսին, կոպերը կարմրում և ուռչում են. կոպերը ջղաձգաբար փակվում են: Քթի և կոկորդի գրգռվելու դեպքում ամենից առաջ քթում և կոկորդում սկսվում և սուր այրվածք, քերծվածք և խոխոտց: Հաճախ լինում և անընդհատ փռտոց, քթից լորձուք և հոսում, քթում և կոկորդում զգացվում և ցավ, նրանք ուռչում են, առատ թուք և արտադրվում, կրծքի վանդակում ճնշում և զգացվում, լինում և գլխացավ, հազ, յերբինս էլ ցավում են ատամները, ծնոտները. փքալսել են սկսում:

Բյուրացեոճեոնը առաջացնում և աչքերի սուր գրգռում, իսկ մեծ քանակությամբ գործածված լինելու դեպքում առաջացնում և հազ, հոս քթից և արտասվաբերություն:

Աղամսիք առաջացնում և քթի և կոկորդի խիստ գրգռում: Նույնիսկ աղամսիտի ծխի ամպում կարճատև ժամանակ մնալ (2—3 րոպե) մարդուն 2—3 ժամով զրկում և աշխատունակությունից: Աղամսիտի յերկարատև ներգործությունն առաջացնում և ծանր թուլանալորում:

Բյուրացեոճեոնով հարվածելու դեպքում պետք և սողալի յերկտոկոսային լուծույթով կամ գոնե ջրով լվանալ աչքերը և ողողել բերանը: Վոչ մի դեպքում չի կարելի աչքերը ձեռքով տրորել կամ թաշկինակով սրբել: Դա ուժեղացնում և զրգռումը:

Աղամսիտով հարվածվելու դեպքում պեպք է՝ 1) սողալի յերկտոկոսային կամ բորաթթվի 2—3 տոկոսային լուծույթով լվանալ քիթը:

կոկորդը և աչքերը. 2) ներշնչել անուշադրի (նաշադիրնի) սպիրտ, յեթեր, գինու սպիրտ: Ընդունել տաք թեյ կամ սուրճ:

ԹԵՄԱ. 13. ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ՀԱԿԱԻՊՐԻՏԱՅԻՆ ՅԵՎ ՎԻՐԱԿԱՊԱԿԱՆ
ԿԱՊՈՑԻՅ ՈՐՏՎԵԼԸ, ԱՐՀԵՍՏԱԿԱՆ ՇՆՉԱՌՈՒԹՅԱՆ ԿԱՏԱՐՈՒՄԸ,
ԱՐՅՈՒՆՀՈՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿԱՆԳԵՑՆԵԼԸ ՅԵՎ ՎԵՐՔԻ ԿԱՊԵԼԸ,
ՏՈՒԺԱԾՆԵՐԻՆ ՓՈԽԱԴՐԵԼԸ

Անհատական հակաիպրիտային կապոցը ծառայում է մաշկի նախ-
նական մաքրման համար, մաշկի վրա մաշկա—պալարային թ՛ն ընկ-
նելու դեպքում: Կապոցը բաղկացած է փոքրիկ թիթեղյա տուփից,
վորի մեջ դասավորված են բամբակի և ժառանգի տամպոններ՝ խիստ
լուծիչների մեջ: Տամպոնները միացած են մեկ ընդհանուր թելով:
Այդ թելը հեշտությամբ կտրելու համար տուփի վերևի մասում կա
մի հատուկ թիթեղյա կտրիչ: Տուփի կափարիչի վրա ներսի կողմից
հայելի կա, վորից պետք է ողավել դեմքը Կթ՛ն կաթիլները մաքրելու:

Կապոցից պետք է ողավել հետևյալ ձևով. բռնալ կափարիչը և
դուրս քաշել վերին տամպոնը. կտրել տամպոնները միացնող թելը
թիթեղյա կտրիչի ոգնությամբ. փոքր ինչ մզել տամպոնը. զգուշու-
թյամբ տամպոնով հանել Կթ՛ն կաթիլը: Այդ տամպոնը զցել մի կողմ
և հանել հետևյալը և այն մզել մաշկի վաբակված տեղի վրա: Այս
ձևով մաշկի վաբակված տեղը պետք է մաքրել 5—10 բուպեի բնթաց-
քում, մզած տամպոնները փոխելով նոր տամպոններով: Կթ՛ն վա-
բակված աչքը տամպոնով լվանալ չի կարելի:

Արյունհոսությունը կարելի է կանգնեցնել հետևյալ ձևով. մար-
մնի վերավոր մասը պետք է վեր բարձրացնել, մեջքի տակ դնելով
մի վորեն առարկա: Սղմել այն զարկերակները, վորոնցով արյունը
հոսում է դեպի վերքը. այդպես կարելի է անել այն տեղերում, վոր-
տեղ զարկերակը վոսկրից մոտիկ է գտնվում. պետք է մատներով շո-
շափել այն տեղը, վորտեղից խլում է արյունը և զարկերակը ուժեղ
սղմել վոսկրին: Վերքից վերև գտնվող մասը կապել ձգված բավթա-
յով, փուլով, թուփով, թելով, թաշկինակից կտրած ոլորով և այլն:
Կապը փաթաթելուց առաջ մաշկը փաթաթել փափուկ կտորով, (թաշ-
կինակ, բինա), վորպեսզի մաշկը չը ձգվի:

Վիրակապը հնարավորություն է տալիս կապելու իր կամ ընկե-
րոջ վերքը, մինչև բժշկից ոգնություն ստանալը: Այդ կապոցը բաղ-
կացած է բամբակի և ժառանգի յերկու կոճպրեից (իրար վրա պնդ
դարսված ժառանգի յերկու քառակուսի կտոր, վորոնց արանքում
բամբակ է դրված), մատույնի բինտից և արվիական քորոցից: Կապո-
ցի մեջ պարունակվածը փաթաթված է տմուր թղթի մեջ և գտնվում է

ռետինացված կտորից կտրած ծածկոցի (չեխոլի) մեջ, իսկ վերջինս դրված է բարակ կտորից կտրած ծածկոցի մեջ:

Կապոցից պետք է ոգտվել հետևյալ ձևով. կապոցը պետք է վերցնել ձախ ձեռքը, իսկ աջով քաշել ծածկոցի կարի թելի ծայրը: Հանել և դնել գցել ծածկոցը, պատռել ռետինացված կտորից կտրած ծածկոցը և դնել դցել: Հանել անդլիական քողոցը, բացել թուղթը և վերցնել վիրակապական իրերը: Բինտը վերցնել աջ ձեռքը, իսկ ձախով բռնել բինտի ազատ ծայրից, վորին կարված է մառլայի կոմպրեսը: Պետք է հետևել, վոր ձեռքերը կամ հագուստը չգիպչեն կապի աջն յերեսին, վորը դրվում է վերքի վրա (կապի աջն կողմին, վորին կարելի չի գիպչել, կարված է կարմիր թելով):

Բինտը փաթաթելիս պետք է կատարել հետևյալ կանոնները: Բինտը պահել աջ ձեռքում, կոմպրեսը վերքի վրա պահել ձախ ձեռքով, իսկ աջով բինտը տանել վիրավորի մարմնի վրայով աջակես, վոր բինտը բերվի գեպի իր ձախ ձեռքի կողմը: Բինտը պետք է պինդ կպչի մարմնին, բայց վիրավորին պետք է ցավ չպատճառի և չխանգարի արյան շրջանառությունը (յեթե բինտը խանգարում է արյան շարժմանը, այդ դեպքում մաշկը բինտից ներքե սառչում և կապտում է): Բինտը լավ փաթաթելու համար պետք է բինտը չտ ծախել: Ձի կարելի կապը դնել հագուստի կամ սպիտակեղենի վրայից: Ձեռքերով կամ այլ առարկաներ չը գիպցնել վերքին, վերքը ջրով կամ ալյ հեղուկներով չը լվանալ: Փորձ չանել վերքից հանելու նրա մեջ վառված գնդակները կամ գնդակի բեկորները:

Վիրավորին տեղափոխելու համար նրան պետք է նստեցնել նստարանի ձևով պահած ձեռների վրա, կարճ տախտակի, փայտի վրա և այլն: Յեթե վիրավորը կողքերի և իր գիտակցությունը, ապա նրան յերկու հոգով առանց պատգարակի (նասիլկայի) տեղափոխելու ժամանակ տեղափոխողներից մեկը կանգնում է վիրավորի գլխի մոտ և նրան բռնում և արմուկների տակից՝ մյուսը կանգնում է մեջքն արած վիրավորին և բռնում և նրա վրտներից՝ ձևներից փոքր ինչ ցածր:

Արհեստական շնչառություն կատարելու կարիք կլինի ամենից առաջ ընդհանուր թունավորում առաջացնող թ՛ն պատճառած ծանր թունավորումների և գիտակցությունը կորցնելու ժամանակ, յեբք այս կամ այն պատճառով շնչառությունը ժամանակավորապես զարգարել կամ խիստ թուլացել է:

Արհեստական շնչառություն յեղանակներից մեկը Շեֆֆերի յեղանակն է: Այդ յեղանակով տուժածներին փորի վրա պառկեցնում են գետնին, ձեռքերը ձգում են առաջ և գլուխը շուռ են տալիս կողքի վրա (տուժածի վրայից նախապես հանում են խանգարող հագուստը):

Այնուհետև արհեստական շնչառութիւն կատարողը չօքած կանգնում եւ աշնպես, վոր տուժածի կոնքը գտնվի նրա ծնկների միջև: Դրանից հետո ոգնութիւն ցուլց ավողը մեկնում եւ իր ձեռքերը և դնում եւ տուժածի ձեղքի վրա աշնպես, վոր ձեռքերի թաթերը գտնվեն տուժածի վոզնաշարի չերկու կողմում, նրա ներքևի կողերին մոտիկ: Կռանալով առաջ, նա իր մամի ծանրութիւնը դրում եւ ձեռքի թաթերի վրա, և ճնշելով տուժածի կրծքի վանդակը. ստիպում եւ վոր նա արտաշնչի. դրանից հետո արհեստական շնչառութիւն կատարողը դադարեցնում եւ ճնշումը և մի փոքր վեր եւ բարձրանում. այդ ժամանակ տուժածի կրծքի վանդակը ուղղվում եւ և ող եւ ներծծում: Այնուհետև, հերթով ճնշելով և ազատ թողնելով (մեկ րոպէյում. 16—20 անգամ) տուժածի կրծքի վանդակը, արհեստական շնչառութիւնը, շարունակում են աշնքան ժամանակ, մինչև վոր տուժողն ինքը սկսի շնչել: Յետեւ չերկու ժամվա ընթացքում տուժածն ինքը չի ակում շնչել, ապա արհեստական շնչառութիւնը, սովորաբար, անորդուտ եւ այլևս:

Մյուսը՝ Սիլվեստրի չեղանակն եւ Այս չեղանակը հետևյալն եւ. հազուստից դուռն եւ կապում և դնում են տուժածի մեղքի տակ: Ոգնութիւն ցուլց ավողը չօքած կանգնում եւ տուժածի գլխի մոտ, բռնում եւ տուժածի արմունկներից ներքև և առանց շտապելու (ամեկ—չերկու հաշվով) նրա ձեռքերը բարձրացնում եւ տուժածի գլխավերևը և քաշում եւ դեպի իրեն: Սպասում եւ 2 վայրկյան, ապա «չերեք—չօք» հաշվով տուժածի արմունկները յետ են տանում և 2 վայրկյանով արմունկները կպցնում եւ կողքերին: Տուժածի արմունկների չերկարացնելու ծալը մեկ րոպէյում կատարում են 16—30 անգամ, աշնքան ժամանակ, մինչև վոր տուժած մարդն ինքն սկսի շնչել ինքնուրույն կերպով: Արհեստական շնչառութիւն կատարելիս պետք եւ հետևել, վոր տուժածի լեզուն յետ չնկնի:

Ձեռքով նստա

ՀԱՎԱՅՐԴԵՎՅԻՆ ՊԼԵՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՔԵՄԱ 14. ԻՆՉՊԵՍ ԼՎԱԶՅՆԵԼ ԼՐԴԵՅԻ ՎՏԱՆԴԻ ՏԱՆ ՄԵՁ

Կրակի արագ տարածվելու վտանգը նվազեցնելու և պայքարը հերգեհի դեմ հեշտացնելու համար վաղորոք պետք եւ ձեռք առնել մի շարք նախազգուշական միջոցառումներ, ախ և պետք եւ տանիքներից, նախասենյակներից հեռացնել հեշտ բռնկվող առարկաները. վորոքեւ սենյակներից մարդկանց դուրս բերելու կարգը՝ առաջուց նշված հարմար ճանապարհներով. պատրաստել հրամարիչներ, ավազ պար-

կերում և արկղներում, ջուր, լինգեր, բահեր, դուլլեր, ջրատար ձողակներ և այլ ամենը գետնի վրա թողնելով, արգելել, վոր բնակարաններում հեղուկ վառելիքի մեծ պաշարներ պահեն և ստուգել դրա կատարումը: Բոլոր սանդուղիքների վրա տան ակտիվիստներից կազմակերպել հրշեջ պոստեր. տան բոլոր բնակիչներին սովորեցնել, թե ինչպես պետք և վարվել հրամարիչների հետ և թե ինչպես պետք և հրձիգ ուղևորներից ծագած հրդեհը ավաղով հանգցնել:

**Թ Ե Մ Ա 15. ԻՆՉՊԵՍ ՊԵՏԲ Ե ՊԱՅԲԱՐԵԼԻ ՀՐԶԻԴ ԲՈՒՄԲԵՐԻՑ
ԾԱԳԱՄ ՀՐԴԵՀԻ ԴԵՄ**

Հրձիգ ուղևորի այրվող նյութը չի կարելի ջրով հանգցնել (ջուրը միայն սաստկացնում է հրդեհը), այլ պետք և ավազ ցանել: Շատ լավ կլինի, թեք առաջուց պատրաստված լինեն 5—10 կիլոգրամանոց ավազով լի պարկեր, վորոնց ավազը պետք է շաղ տալ կրակի ոջախի վրա: Հրձիգ ուղևորից կրակը շրջակա առարկաների և շենքերի վրա տարածելու դեպքում նրանց կարելի չէ հանդցնել սովորական լեղանակով, ջրի և հրամարիչների ուղիուց խուսափել:

Թ Ե Մ Ա 16. ԻՆՉՊԵՍ ՈԳՏՎԵԼ ԶԵՌԲԻ ՀՐԱՄԱՐԻՉՆԵՐԻՑ

Զեռքի հրամարիչները լավ միջոց են հրդեհի վրա մեծ ոջախներն արագորեն հանգցնելու համար: Հրամարիչները պետք է ողտադործել հետևյալ ձևով. անոթը շուտ տալ հատակը դեպի վեր, մետաղյա ձողի ձալրի կոճակը լսվել հատակին և հատուկ անցքից դուրս հոսող փրփուրն ուղղել կրակի ոջախի վրա:

ՀԵՆԳԵՐՈՐԳ ԸՈՐՄԱ

ՀՈԲՊ-Ը ՏՆԵՐՈՒՄ

Թ Ե Մ Ա 17. ՏԱՆ ՀՈԲՊ—Ի ԼԻԱԶՐԻ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Տան ՀոբՊ—ի լիազորն այն անձնավորությունն է, վորը խորհրդային իշխանության և հասարակայնության առաջ պատասխանատու չէ տան հակողային և քիմիական պաշտպանության համար: ՀոբՊ—ի լիազորներ են համարվում տների կառավարիչները: Լիազորը տան բնակիչներից կազմակերպում է ՀոբՊ—ի ինքնապաշտ-

պանութեան խմբակ եւ ինքը հանդիսանում եւ այդ խմբակի պետը՝ Նա հոգ եւ տանում, վոր տան բոլոր բնակիչները ծանոթ լինեն այն կաճ նոններին հետ, վոր անհրաժեշտ եւ գործադրել հակառակորդի ողային հարձակման պայմաններում:

Լիազորը կազմակերպում եւ «Պատրաստ ՀՈՒՔՊ»-ի նորմաների ուսամնասիրութեանն ու հանձնումը տան բնակիչներին կողմից: Նա պետք եւ իմանա, թե ինչ չափով բնակիչներն ապահովված են հակա-գաղերով: Յեթե հակադադերի թիվը պակաս եւ, լիազորը կազմակեր-պում եւ հակադադերի գնումը բնակիչներին կողմից: Նրա պարտակա-նութունն եւ բոլոր բնակիչներին սովորեցնել հակադադից ոգովելու ձեւը, կազմակերպել հակադադային սխտեմատիկ մարդանքներ եւ անցկացնել վարժութուններ՝ ծխարկման խցերում:

Լիազորը պետք եւ հսկի: Թե տան բնակիչները վորքան ճիշտ են կատարում հակահրդեհային պաշտպանութեան կանոնները: Նա հոգ եւ տանում, վոր տունն ապահոված լինի հակահրդեհային անհրաժեշտ կահավորումով, սխտեմատիկորեն ստուգում եւ այդ կահավորման վիճակը եւ միջոցներ եւ ձեռք առնում, վոր տան բոլոր բնակիչները կարողանան ձեռքի տակ յեղած միջոցներով հրդեհը հանգցնել եւ դի-տենալ թե նրանցից յուրաքանչյուրն ինչ պետք եւ անի հրդեհը ծա-ղելու դեպքում:

Լիազորը Կարմիր խաչի կազմակերպութեան հետ միասին հոգ եւ տանում, վոր տան բնակիչներից կազմվեն սանիտարական ողակներ եւ տունն ունենա առաջին ոգնութեան փոքրիկ դեղատուն, վոր բոլոր բնակիչները սովորեն ինքնօգնութեան եւ փոխադարձ ոգնութեան պարզ յեղանակները եւ հանձնեն «Պատրաստ սանիտարական պաշտպանու-թեան» նորմաները: Լիազորը միջոցներ եւ ձեռք առնում ապաստարան ստեղծելու ողային ուղեքերից պաշտպանվելու, բնակարանները սար-քավորելու հակաքիմիական տեսակետից եւ նախապատրաստում եւ լուսա-քողարկման միջոցառումների համար: Ողային հարձակումների փամանակ կարգը պահպանելու համար լիազորը կազմակերպում եւ հեղափոխական կարգը պահպանող ողակներ:

Ողային հարձակման պայմաններում լիազորը, հիմնվելով իր ստեղծած ՀՈՒՔՊ-ի ակտիվի՝ ինքնապաշտպանութեան խմբակի վրա, ապահովում եւ այն կարգն ու կազմակերպվածութունը, վորոնք ան-հրաժեշտ են ողային հարձակման հետեանքների դեմ հաջողութեամբ պայքարելու համար: Սյդ նպատակով լիազորը վաղորդք մշակում եւ ՀՈՒՔՊ-ի տան բնակիչների գործողութեանների պլանը՝ թշնամու ողային հարձակման դեպքում: Այդ պլանը լիազորը պետք եւ հասցնի ամեն մի բնակչին:

Բնակչության հակողային և քիմիական պաշտպանությունն ամենից առաջ հենց իրեն ընակչության գործն եւ Ամեն մի ընակչ-վարձկոսպում և առանձին տան մեջ պետք է կազմակերպված լինի ինքնապաշտպանութեան խմբակ, վորը բաղկացած է քիմիական, հա-կահրգեհային, սանիտարական և հեղափոխական կարգը պահպանող ողակներից: Խմբակը գլխավորում է տվյալ ընակվարձկոսպի կամ տան լիազորը: Խմբակն անցնում է ՀՈՒՔՊ—ի ուսուցման դասընթացը, վորպիսին պետք է կառուցված լինի աչն հաշվով, վոր խմբակի յուրաքանչյուր անդամը կարողանա կատարել վոչ միայն տվյալ ողա-կի մարտիկի պարտականությունները, այլ վոր ամբողջ խմբակը հար-կավոր դեպքում կարողանա մասնակցել հրդեհ հանգցնելու, վիրավոր-ներին և տուժածներին առաջին ողնությունը հասցնելու գործում: Խմբակի մարտիկները պետք է հրահանգիչների դեր կատարեն, ոգ-նելով պետին (ՀՈՒՔՊ—ի լիազորին) սովորեցնելու տան բոլոր ընա-կիչներին, թե ինչպես պետք է պաշտպանվել ողային հարձակում-ներից և ամբողջ տունը նախապատրաստել այդ պաշտպանության համար:

Խմբակն իբ մարտական պատրաստությունը պետք է սերտորին շաղկապի կուլտուրական, բարեկեցիկ ընակարան ստեղծելու պայքա-րի հետ: Սանիտարական ողակները կազմակերպում են հերթապա-հություններ՝ ղգբախտ դեպքերում անհետաձգելի ողնություն ցույց տալու տան ընակիչներին, հսկում են ընակարանների, բակերի մաք-րության վրա, պայքարում են սանիտարական պղծմանների բարե-լավման համար: Հրդեհաշեջ ողակները հսկում են տան հակահրդեհա-յին ինվենտարի պահպանության վրա, և թե տան ընակիչները կա-տարում են արդյոք անվտանգության կանոնները պրիմուսներից, նավթավառերից, դաղից ողովելու, հեղուկ վառելիք պահելու տեսա-կետից: հսկում են ելեկտրահաղորդման գծերի, վառարանների, ծխնե-լույզների, ջրամատակարարման սարքին գրության վրա, հրդեհի դեպքում տունը պահուսնի յիւքերով ապահովելու վրա և այլն:

Քիմիական ողակները տան ընակիչներին ողնում են քիմիական միթողներով պայքար կազմակերպելու ընակարանների ֆնաստու-նների և պարազիտների դեմ: Ամեն մի ողակ սովորաբար բաղկացած է 5 մարդուց, իսկ ինքնապաշտպանության խմբակը՝ 20 մարդուց:

Ինքնապաշտպանության խմբակը քաղաքացիական ընակչության ՀՈՒՔՊ—ի հիմքն է: Նա պետք է կազմակերպված լինի ամեն տան մեջ և պետք է հանդիսանա ՀՈՒՔՊ—ի այն սկզբնական կազմակեր-

պությունը, վորը ՀՈՔՊ—ի բոլոր ալ ստորաբաժանումներից և խմբերից ավելի շուտ կարող և ոգնութեան գալ տվյալ բնակավարձկոտալի և տան բնակիչներին: Խմբակը տան բնակիչների ոգնութեամբ կարող և կատարել մի շարք անհետաձգելի աշխատանքներ, վերցնելով ողային հարձակման հետևանքները մինչև ՀՈՔՊ—ի քիմիական, սանիտարական, հրշեջ և այլ խմբերի գալը, վորոնք ուղարկում են հարվածման յենթարկված ոջախները: Վորքան ավելի շտտ և տվյալ բնակավայրում ինքնապաշտպանութեան խմբակների թիվը, այնքան ավելի արագ, լրի և վստահորեն և ավելի նվաղագույն կորուստներով կարելի չն վերացնել հակառակորդի ողային հարձակման հետևանքները:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՋ

Պաշ-ալիաքիմի խնդիրները հակողային և քիմիական պաշտպանութ- վան գործում	3
Ողալին հարձակման միջոցները	5
Ինչպես ճանաչել ԹՆ	6
Ինչ պետք է անել ողային և քիմիական վտանգի ազդանշանները տալու դեպքում	8
ԲՆ ԵՆ հակազաղի նշանակումն ու կազմությունը	10
ԲՆ ԵՆ հակազաղից ոգտվելու ձևը	12
Հասարակ զազապաստարանի սարքավորումը	13
Ինչպես դուրս գալ վարակված վայրից	14
Կենսամթերքների, ջրի և այլ առարկաների պահպանումը ԹՆ ներ- գործությունից	15
Գազահանման հիմնական միջոցները	16
Թունավոր նյութերով վարակվելու նշանները. ինքնոգնություն և փոխադարձ ոգնություն ԹՆ վարակվելու դեպքում	19
Անհատական հակաիպրիտային և վիրակապական կապոցից ոգտվելը, արհեստական շնչառության կատարումը, արյունհոսությունը կանգ- նեցնելը և վերքի կապելը, տուժածներին փոխադրելը	24
Ինչպես նվազեցնել հրդեհի վտանգը տան մեջ	26
Ինչպես պետք է պալքարել հրձիգ ռումբից ծագած հրդեհի դեմ	27
Ինչպես ոգտվել ձեռքի հրամարիչներից	27
Տան ՀՈՐՊ—ի լիազորի պարտականությունները	27
Ինքնապաշտպանության խմակների դերն ու խնդիրները	29

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0009500

БУДЬ ГОТОВ
К ПРОТИВОВОЗДУШНОЙ
И ХИМИЧЕСКОЙ
ОБОРОНЕ

Составлено

А. Мальшинским

Ген ССР Армении, Ереван, 1936 г.

Почт.